

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

ISSN: 2147-0049 e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2018, (13): 15-42

İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım

A Critical Approach to Recourse / Tawassul Conception of Ibn Taymiyyah

Abdulvehhab Gözün

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Hadis Anabilim Dalı

Asst. Prof., Gumushane University, Faculty of Theology,

Department of Hadith

Gumushane/Turkey

abdulvehhab.gozun@gumushane.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0333-4463>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 1 Mart / March 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Mart / March 2018

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Sayı / Issue: 13 **Sayfa / Pages:** 15-42

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/rteuifd>

İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım

Öz: Hem geçmişte hem de günümüzde üzerinde sünnet-bid'at tartışması yapılmış olan ve Müslümanlar arasında toplumsal olarak çokça yaygın olan meselelerden biri de insanların dua ederken başta Hz. Peygamber olmak üzere peygamberlerle, meleklerle veya salih insanlarla tevessül etmeleridir. Âlimler, Allah'ın (c.c.) isimlerini, sıfatlarını ve salih amelleri duada vesile kılmanın caiz olduğunda ittifak etmekle beraber adı geçen salih zatlarla tevessül etmenin hükmünde ihtilaf etmişlerdir. Çoğuna göre bu tür tevessül diğer çeşitleri gibi meşrû olsa da bazılarına göre bid'at olduğu için caiz değildir. Araştırmada konu, itikâdî açıdan değil sünnet-bid'at bağlamında ele alınacaktır. Tevessül kavramının sözlük anlamına ve Kur'an'daki kullanımına kısaca değinildikten sonra tevessül çeşitlerinden biri olan zikredilen şahıslarla tevessül etmenin bid'at olmayıp caiz olduğunu savunan bazı âlimlerin konuyla ilgili görüşlerine yer verilecektir. Daha sonra İbn Teymiyye'nin tevessül anlayışı özellikle, *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesîle* adlı eseri üzerinden eleştirel bir yaklaşımla irdelenip bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tevessül, Vesile, Sünnet, Bid'at.

A Critical Approach to Recourse / Tawassul Conception of Ibn Taymiyyah

Abstract: Both in the past and the present, one of the issues that is in disagreement of sunnah-bid'ah and socially very common among Muslims is to get involved first and foremost the Prophet, prophets, angels and pious people when they pray. Scholars agree with the circumstance of the means as the names and attributes of Allah and the good deeds for praying is licit but they conflict about the ruling of recourse with pious people who are mentioned. According to many scholars, this kind of recourse is acceptable like the other types of it; however, some of the scholars consider that it is bid'ah. The subject of the research dealt with the context of sunnah-bid'ah not the creed aspect. After a brief explanation of the lexical meaning and the usage of the concept of recourse in the Quran, opinions of scholars who defend recourse with cited individuals as the one of recourse variety is licit not bid'ah was given. Then, the recourse conception of Ibn Taymiyyah was examined in terms of the work especially, *Kaidatun Calila Fi't-Tawassuli Wa'l-Wasila* with a critical approach and discussed.

Key Words: Hadith, Tawassul, Wasila, Sunnah, Bid'ah.

مقاربة نقدية لرأي الإمام ابن تيمية في التوسل

ملخص: من المسائل المشهورة، التي دار حولها نقاش بين المسلمين باعتبارها سنة أو بدعة في القرون الماضية وفي العصر الحاضر على حد سواء، توسل الناس في أدعيتهم بالنبي صلى الله عليه وسلم أو غيره من الأنبياء والملائكة والصالحين. لقد اتفق العلماء على جواز التوسل بأسماء الله وصفاته والأعمال الصالحة بينما اختلفوا في حكم التوسل بالعباد الصالحين. فيجوز التوسل عند جمهورهم بذكر أسماء الصالحين إلا أنه لا يصح عند البعض بحجة أنه بدعة. درسنا الموضوع في هذا البحث من جهة ثنائية السنة والبدعة بغض النظر عن الحكم العقائدي. انطلقنا باستكشاف معنى التوسل في اللغة وبيان ذكره في القرآن الكريم باختصار، ثم عرضنا رأي بعض من أجاز التوسل. وأخيرا طرحنا رأي الإمام ابن تيمية بصدده رسالته المسماة "قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة" على وجه النقد والتحقيق بتفاصيلها وانتهينا بسرده النتائج التي تم التوصل إليها.

الكلمات المفتاحية: الحديث، التوسل، الوسيلة، السنة، البدعة.

GİRİŞ

Tevessül sözlükte; bir kişiye katında değerli olan bir şeyi vesile (aracı) kılarak yakınlaşmaktır.¹ Vesile kavramı için İbn Hacer el-Askalânî, “kendisiyle büyüğe, yüceye ulaşılan şey; yüce makamlardır”² derken, Aynî “kendisiyle başkasına ve menzile varılan şeydir”³ demektedir.

Kur’ân’da tevessül kelimesi zikredilmese de Allah’a (c.c.) yakınlaşmak için bir vesile aramak/edinmek anlamındaki tevessül emredilmiş ve bunu yapanlar övülmüştür. Nitekim Mâide sûresinde şöyle buyurulmuştur: “Ey iman edenler! Allah’tan (c.c.) korkun, ona yakınlaşmak için vesile arayın ve yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz.” (el-Mâide, 5/35)

İsrâ sûresinde de Allah’tan (c.c.) başka kendilerine dua edilen peygamberler ve melekler gibi yaratılmışların güzel niteliklerinden bazıları şu şekilde beyan edilmiştir: “İşte onların Allah’tan (c.c.) başka kendilerine dua ettikleri kimseler, hangisi daha yakın olacak diye rablerine yakınlaşmak için vesile ararlar, rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü şüphesiz Rabbinin azabı sakınılması gereken bir şeydir.” (el-İsrâ, 17/57)⁴

Âyetlerde kast edilen tevessülün meşrû ve emredilen bir şey olduğunda ittifak söz konusudur. Ancak tevessülün çeşitlerinden biri olan, dua yaparken başta Hz. Peygamber olmak üzere birtakım peygamberleri yahut salih insanları vesile

¹ Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânu’l-arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 1414), 11: 724; Ebu’l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Ali Şeyrî (Beirut, Dâru’l-hidâye, 1994), 31: 75.

² Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi şerhi sahihi’l-buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Kahire: el-Mektebetü’s-selefiyye, 1407) 2: 300.

³ Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerhu sahihi’l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâ’i’t-türâsi’l-arabî, t.y.), 5: 122.

⁴ Tefsircilerin çoğu âyetlerde zikredilen “vesile” kelimesini salih amel, kurbet, itaat gibi benzer anlamlarla açıklarken (Örnek olarak bk. Ebu’l-Hasan Mükâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mükâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beirut: Dâru İhyâ’i’t-türâs, 1423), 473; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beirut: Müessesetü’r-risâle, 1420/2000), 10: 290; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru’l-kütübî’l-mısriyye, 1384/1964), 6: 159.) İsmail Hakkı el-Bursevî gibi bazı sûfi müfessirler vesilenin kapsamına başta Hz. Peygamber olmak üzere salih insanları da katmışlardır. Bk. Ebu’l-Fidâ İsmail Hakkı b. Mustafa el-Bursevî, *Rûhu’l-beyân* (Beirut: Dâru’l-fikr, t.y.), 7: 230.

kılmanın hükmü hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir.⁵ Konuyla ilgili görüşleri üç kısımda toplamak mümkündür.

Birincisi; ister Hz. Peygamber olsun ister başka birileri olsun birtakım şahısları hayatlarında veya vefatlarından sonra duada vesile kılmak caiz olmayıp bid'attır. İbn Teymiyye gibi bazı âlimler bu görüştedir.

İkincisi; sadece Hz. Peygamber'le duada tevessül etmek caizdir. Onun dışında başkalarıyla tevessül etmek caiz değildir. İzzeddîn b. Abdisselam gibi bazı âlimlerin bu görüşte olduğu nakledilmiştir.⁶

Üçüncüsü ise; fayda veya zarar verenin sadece Allah (c.c.) olduğuna itikat etmekle beraber ister Hz. Peygamber olsun ister başkası olsun birtakım salih insanları hayatlarında veya vefatlarından sonra duada vesile kılmak bid'at olmayıp caizdir. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir.

1. Dört Fıkhî Mezhebe Göre Tevessül

Araştırmalara göre dört fıkhî mezhebine mensup âlimlerin çoğunluğuna göre zikredilen tevessül bid'at olmayıp caizdir. Bu mezhep âlimlerinin bazılarının konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

Hanefîlerden olan İbnü'l-Hümâm, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin adabını anlatırken şunu da ifade etmiştir: "Ziyaretçi Hz. Peygamber'le tevessül ederek Allah'tan (c.c.) hacetini ister."⁷ Mâlikî'lerden olan İbnü'l-Hâcc'a (v. 737/1336)⁸ ve Kastallânî'ye (v. 923/1517) göre de⁹ hem Hz. Peygamber'le hem de başka salih insanlarla tevessül etmek caizdir. Şâfiîlerden olan Nevevî de *el-Ezkâr* adlı eserinde hâcet namazıyla ilgili zikirleri ele alırken meşhûr âmâ hadisini zikrederek tevessülün

⁵ Konunun kelâmî açıdan değerlendirmesi için bk. Berat Sarıkaya, "İnsan Allah İletişimi ve Tevessül", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Ocak 2014): 114-136.

⁶ Bk. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *ed-Dürü'n-nezîd fi ihlâs-ı kelîmeti't-tevhîd*, thk. Ebû Abdillâh el-Halebî (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), 17; Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Ba'li, *Muhtasaru'l-fetâve'l-mısıriyye li İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid el-Fakî (Demam: Dâru İbnü'l-Kayyim, 1406/1986), 195.

⁷ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 3: 181.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Hâcc el-Abderî, *el-Medhal* (Kahire: Dâru't-Türâs, t.y.), 1: 255.

⁹ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye* (Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, t.y.), 3: 605.

caiz olduğuna işaret etmiştir.¹⁰ Hanbelîlerden olan İbn Kudâme de birçok fakih gibi Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret başlığında meşhur Utbî kıssasını naklederek¹¹ tevessülün caiz olduğuna işaret etmiştir.

Yine Hanbelî'lerden olan Ebu'l-Hasan el-Mirdâvî (v. 885/1480) istiskâ meselesinde konuyla ilgili şunu söylemiştir: "Mezhepte sahih olan görüş, salih kişiyle tevessülün caiz olmasıdır. Bazı ashabımız müstehab olduğunu da ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel (v. 240/855), *Menâsik* risalesinde "(Hacc veya umre yapan kişi) Duasında Hz. Peygamber'le tevessül eder." demiştir. Şeyh Takıyyüddîn (İbn Teymiyye) ise zikredilen tevessülü, salih insana yemin etmek gibi gördüğü için meşrû saymamıştır."¹²

İbn Müflih de (v. 763/1361) yukarıda zikredilenleri naklettikten sonra şunu ifade etmiştir: "İbrahim el-Harbî, 'Marûf el-Kerhî'nin (v. 200/815) kabrinin yanında dua etmek, tecrübe edilmiş bir panzehirdir.' demiştir. Şeyhimiz İbn Teymiyye ise bunun kurbet olmayıp bid'at olduğunu, hatta imamların arasında nizâ' olmaksızın haram olduğunu ifade etmiştir."¹³

Yine Hanbelî olan Behûtî de (v. 1051/1641), konuyla ilgili şunu söylemiştir: "İcabet edileceği umularak duada salihlerle tevessül etmek mubah kılınmıştır. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Abbâs'la; Muâviye ve Dahhâk b. Kays (v. 64/683) ise Yezid b. Esved (v. 65/684) ile tevessül ederek istiskâ yapmıştır."¹⁴

İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin rivayet ettiği "Muhammed'in (s.a.v.) şefaatiyle ateşten bir kavim çıkar ve cennete girer. Onlar cehennemî diye isimlendirilirler."¹⁵ hadisini şerh ederken şunu söylemiştir: "İnsanlar, kıyamet

¹⁰ Ebû Zekerıyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Ezkâr*, thk. Abdulkadir Arnavut (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1414/1994), 184.

¹¹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâilî el-Makdisî el-Hanbelî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), 3: 478.

¹² Ebu'l-Hasan Alâuddîn Ali b. Süleyman el-Mirdâvî ed-Dımaşkî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (Beyrut: Dâru İhyâit'-tûrâsî'l-arabî, t.y.), 2: 456. İbn Teymiyye'nin bu görüşü için ayrıca bk. İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm el-Harrânî, *el-Fetâve'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1408/1987), 2: 422.

¹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed b. Müflih el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Furû*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1424/2003), 3: 229.

¹⁴ Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn b. Hasan b. İdris el-Behûtî el-Hanbelî, *Dekâiku ulî'n-nühâ li şerhi'l-müntekâ: Şerhu münteha'l-irâdât* (Kahire: Âlemü'l-kütüb, 1414/1993), 1: 335.

¹⁵ Buhârî, "Rikâk", 51.

gününde dünyada yaptıkları gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için peygamberleriyle Allah'a (c.c.) tevessül ederler."¹⁶ Bu sözünden ona göre de tevessülün caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Hanbelîler de dâhil farklı mezheplerdeki âlimlerin çoğunluğu tevessülün meşrû ve caiz olduğunu söylemekle beraber İbn Teymiyye (v. 728/1327) gibi bazı âlimler bunun caiz olmayıp bid'at olduğunu ifade etmişlerdir. O, tevessül ve vesile konusuyla ilgili görüşlerini farklı eserlerinde dile getirmiş olmakla birlikte konuyla ilgili yazdığı *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesile* adında müstakil bir eserle meseleyi detaylı bir şekilde ele almıştır. Dolayısıyla onun konuyla ilgili görüşleri özellikle bu eseri üzerinden özetlenerek aşağıda ele alınıp değerlendirilecektir.

2. İbn Teymiyye'ye Göre Tevessül ve Vesîle

İbn Teymiyye'ye göre tevessül ve vesile lafızlarında kapalılık olduğu için bu kelimelerin öncelikle Kur'ân, Sünnet ve sahâbe dilindeki anlamlarının iyice bilinip ayırt edilmesi gerekir. Birincisi; ayetlerde geçen "vesile"den maksat; kendisiyle Allah'a (c.c.) yaklaşılacak vacipler ve müstehablardır. Dolayısıyla haram, mekruh veya mubah gibi vacip ya da müstehab olmayan şeyler vesilenin kapsamına girmezler.¹⁷

İkincisi; bazı sahih hadislerde zikredilen vesiledir. O hadislerden birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim ezanı işittiğinde 'Ey bu eksiksiz çağrının ve kılınacak namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e (s.a.v.) vesileyi ve fazileti ver' derse ona şefaathı vacip olur."¹⁸ Hadiste zikredilen vesilenin ne olduğunu da Hz. Peygamber şu sözleriyle açıklamıştır:¹⁹ "Allah'tan (c.c.) benim için vesileyi isteyin. Zira o, Allah'ın (c.c.) kullarından sadece bir kula nasip olacak olan cennetteki bir derecedir. O kişi, ben olmayı umuyorum. Her kim benim için Allah'tan (c.c.) vesileyi isterse kıyamet günü şefaathı ona vacip olur."²⁰ Dolayısıyla hadislerde geçen vesileden maksat cennette sadece bir kişiyi nasip olacak olan derecedir.

İbn Teymiyye'ye göre sahâbe sözlerinde geçen tevessül veya teveccüh kavramlarıyla Hz. Peygamber'in duası veya şefaathıyla tevessül etmek kast

¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11: 441.

¹⁷ Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harrânî İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesile*, thk. Rabî b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001), 84.

¹⁸ Buhârî, "Ezan", 8; Ebû Dâvûd, "Salât", 37; Tirmizî, "Salât", 43; Nesâî, "Ezan", 38; İbn Mâce, "Ezan", 4.

¹⁹ İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesile*, 85.

²⁰ Müslim, "Ezan", 11; Ebû Dâvûd, "Salât", 37; Tirmizî, "Menâkıb", 1; Nesâî, "Ezan", 37.

edilmektedir.²¹ Ancak müteahhirinin çoğunun örfünde tevessülden maksat; Hz. Peygamber'i veya diğer peygamberler gibi salih insanları sebep (vesile) kılarak Allah'tan (c.c.) istemektir. Dolayısıyla tevessülün Müslümanların ittifakıyla sahih olan iki manası yanında sünnette vârid olmayan üçüncü bir manası vardır. İttifakla sahih olan iki manasından biri, imanın aslı olan Hz. Peygamber'e iman ve itaatla tevessül etmek; diğeri ise onun duası ve şefaatiyle tevessül etmektir. Bu ikisi Müslümanların icmâıyla caizdir.²²

Yine ona göre Hz. Ömer'in *اللهم إنا كنا إذا أجدبنا توسلنا إليك بنبيينا فنتسقينها وإنا نتوسل إليك بعم نبيينا فاسقنا* "Allah'ım! Şüphesiz biz kuraklık çektiğimizde sana peygamberimizle tevessül ediyorduk. Sen de bize yağmur verirdin. Sana peygamberimizin amcasıyla tevessül ediyoruz. Bize yağmur ver!"²³ sözündeki tevessül, ikinci anlamdaki tevessüldür. Yâni onun duası ve şefaatiyle tevessül ediyorduk, demektir. Zikredilen tevessül, onun zatıyla değil duasıyla tevessül etmektir. Onun için sahâbe Hz. Peygamber'le tevessül etmek yerine amcasıyla tevessül etmişlerdir. Kastedilen zatıyla tevessül olsaydı Hz. Peygamber'le tevessül etmek, amcasıyla tevessül etmekten daha evlâ olurdu. Onunla tevessül etmeyip amcasıyla tevessül ettiklerine göre hayatında yapılan şeyin ölümünden sonra yapılmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu anlamdaki tevessül hayatında olmuş ve kıyamet günü olacaktır. Birinci anlamdaki, ona iman ve itaatla olan tevessül ise her zaman meşrûdur.²⁴

Dolayısıyla İbn Teymiyye'ye göre sahâbenin dilindeki tevessülden maksat, Hz. Peygamber'in zâtıyla değil duasıyla ve şefaatiyle tevessül etmektir. Ona iman ve itaatla tevessül etmek ise ittifakla caiz olan salih amellerle tevessül kabilindedir. Sonuç olarak

²¹ İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesîle*, 86. Ayrıca bk. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li tibâ'ati'l-Mushafi'ş-şerîf, 1416/1995), 1: 143.

²² İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesîle*, 86; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 1: 153.

²³ Buhârî, "İstiskâ", 3; Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmeçîd es-Silefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994) 1: 72; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1992), 3: 491; Ebû Bekir Muhammed b. İshak en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1992), 2: 337; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân ed-Dârimî el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1414/1997), 110. Muasır âlimlerden Ebu Reyeye'nin tevessül hadisi hakkındaki görüşlerinin tahlili için bk. Hüseyin Akyüz, "Ebû Reyeye'nin Tevessül Hadisi Konusundaki Görüşlerinin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011): 35-72.

²⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 87. Ayrıca bk. İbn Teymiyye, *İktizâu's-sırâtı'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cehîm*, thk. Nâsir Abdulkerîm el-Akl (Beyrut: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1419/1999), 2: 318. Elbânî gibi muasır âlimlerden bazıları da İbn Teymiyye'nin tevessül konusundaki görüşlerini savunmaktadırlar. Bk. Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *et-Teveessülü: evvâluhu ve ahkâmuh* (Riyad: Mektebetü'l-ma'ârif, 1421/2001), 41.

Kur'ân'da, Sünnet'te ve sahâbe sözlerinde zat ile tevessül vârid olmadığı için bu tür tevessül caiz olmayıp bid'attır.

3. İbn Teymiyye'nin Tevessülle İlgili Görüşlerinin Eleştirisi

İbn Teymiyye'nin Hz. Ömer'in duasıyla ilgili yorumu zorlama bir tevil olarak gözükmektedir. Zira Hz. Ömer'in, "Sana peygamberimizle tevessül ediyorduk." sözünün zahirinden Hz. Peygamber'in zatıyla Allah'a (c.c.) tevessül ettikleri anlaşılmaktadır. Şu kadar var ki Hz. Peygamber hayatta olduğu için ondan dua isteyerek tevessülü daha da güzel yapmış oluyorlardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den dua istemeleri, tevessülün kendisi değil bilakis tevessülün delilidir. Zira ondan dua istemenin anlamı; onu, Allah'ın (c.c.) katındaki değerinden dolayı istenilen şeyde vesile kılmaktan ibarettir.

Açıklananın anlaşılması için şöyle bir örnek vermek mümkündür: Kişi fazilet sahibi bir insandan herhangi bir istek de bulunacağı zaman onun tanıdığı ve değer verdiği başka birini isteğinde vesile kılarken bunu iki türlü yapabilir. Ya ona kendi adına istemesini söyler, o da aracı olarak gidip bizzat kendisi o şahıstan ister ki bu, Hz. Peygamber'den vb. salih insanlardan dua istemek gibidir. Bu daha ileri düzeyde bir tevessül olur. Ya da aracıyı göndermeden bizzat kendisi gidip aracı olan şahsın ismini vererek onun hatırına isteğinin yerine getirilmesini ister ki bu da kişinin kendisinin dua edip Hz. Peygamber'i veya Allah (c.c.) katında değeri olduğuna hüsnü zann olarak itikat ettiği başka birini duasında vesile kılması gibidir. Bu tevessül ise bir öncekine göre ikinci derecede bir tevessül olur. Birincisinin caiz olduğunu, ikincisinin ise caiz olmadığını söylemek ise öncekilerin deyimiyile tahakküm, yani çifte standart olarak gözükmektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in sözünde mutlak olarak Hz. Peygamber'le tevessül etmek kast edilmiştir.

Ayrıca Hz. Ömer'in "Sana peygamberimizin amcasıyla tevessül ediyoruz. Bize yağmur yağdır!" sözünden de bu anlaşılmaktadır. Zira İbn Teymiyye'nin dediği gibi zat ile değil de duası ile tevessül kast edilseydi Hz. Ömer, Hz. Abbâs'tan dua etmesini istemekle yetinip kendisi "Sana peygamberimizin amcasıyla tevessül ediyoruz. Bize yağmur yağdır!" diyerek Allah'a (c.c.) yönelip dua etmezdi. Bilakis sahâbenin istiskâda Hz. Peygamber'den dua istediği gibi o da Hz. Abbâs'tan dua istemekle yetinirdi. Ancak o, anlaşıldığı üzere tevessülün zikredilen her iki derecesiyle tevessül etmiştir. Yani rivayetin bazı varyantlarında zikredildiği gibi hem Hz. Abbâs'tan dua isteyerek onunla birinci derecede tevessül etmiş hem de kendi duasında onunla tevessül ederek ikinci derecede tevessül etmiştir.

İbn Teymiyye'nin mezkûr yorumu zorlama bir tevil olduğu gibi "Kastedilen zatıyla tevessül olsaydı Hz. Peygamber'le tevessül etmek, amcasıyla tevessül etmekten daha evlâ olurdu. Onunla tevessül etmeyip amcasıyla tevessül ettiklerine göre hayatında yapılan şeyin ölümünden sonra yapılmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır." sözündeki çıkarım da doğru bir çıkarım olarak gözükmemektedir. Zira İbn Teymiyye'nin de reddetmeyeceği şöyle bir gerçeklik söz konusudur: Duada kendisiyle tevessül edilebilecek olan vesileler üstünlük ve değer açısından bir değildir.

Örnek olarak onun da kabul ettiği tevessül çeşidi olan salih amellerle tevessül ederken her zaman en üstün olan salih amelle tevessül etmek zorunlu değildir. Bazen âlimlerin deyimiyle fâzıl (üstün) olanla bazen de mefzûl (düşük) olanla tevessül edilebilir. Bu, kişinin içinde bulunduğu duruma, nedenlere, şartlara vb. etkenlere göre değişebilir. Zira Hz. Ömer de sahâbe topluluğu içerisinde Hz. Abbâs'tan daha üstün olduğu bilinen başta kendisi olmak üzere Hz. Osman ve Hz. Ali gibi başka sahâbiler bulunmasına rağmen muhtemelen Hz. Abbâs'ın peygamberle akraba olması, yaşının büyük olması vb. birtakım nedenlerle onunla tevessül etmeyi tercih etmiştir.

Hz. Peygamber'le tevessül etmek yerine onunla tevessül etmeyi tercih etmesinin sebebi olarak ise Hz. Abbâs'ın da istiskâ duası yapanların arasında olması ve Hz. Ömer'in yukarıda zikredilen her iki şekilde tevessül etmeyi kast etmiş olması gibi nedenler zikredilebilir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in bu tercihten çıksa çıksa ancak Hz. Peygamber'in dışında başka salih insanlarla da tevessül edilebileceği çıkabilir. Doğru çıkarım bu olsa gerektir. Zira bir işin, yapılmasına mâni olabilecek başka bir karine olmaksızın sadece terk edilmesinden o işin caiz olmadığı çıkarımı yapılamaz.

Ayrıca İbn Teymiyye'nin görüşüne göre fâdıl olanın mefdûl olandan dua istemesi de doğru olmaz. Hâlbuki böyle değildir. Zira Hz. Peygamber umre için kendisinden izin isteyen Hz. Ömer'e; "Bizi de duadan unutma kardeşim" demiştir.²⁵ Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak Üveys el-Karanî'den kendisi için dua etmesini istemiştir.²⁶

Kevserî'ye göre de (v. 1371/1952) Hz. Ömer'in bu uygulaması, sahabenin sahabeyle ve peygamberin hayatta olan hısım ve akrabasıyla tevessülde bulunmasının meşru olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in Hz. Abbas'la ilgili

²⁵ Ebû Dâvûd, "Vitr", 23; Tirmizî, "Deavât", 109; İbn Mâce, "Menâsik", 5.

²⁶ Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 223, 225.

ifadesi ondan sadece dua istediği manasına gelmez. Çünkü Hz. Ömer, bu cümleyi ondan dua etmesini istedikten sonra söylemiştir. Dolayısıyla bu ifade: “Onunla Allah’a (c.c.) tevessül ediyoruz.” manasına gelir ki bu da salih kulların mertebesiyle tevessüle delalet eder.²⁷

İbn Teymiyye’ye göre üçüncü anlam olan Hz. Peygamber’in zatiyla tevessül ederek Allah’tan (c.c.) istemek anlamındaki tevessül, sahâbenin ne istiskâda ne benzeri şeylerde; ne hayatında ne ölümünden sonra; ne onun ne de başkasının kabrinin yanında yaptıkları bir şeydir. Aralarında meşhur olan duaların hiç birinde böyle bir şey yoktur. Bu tür dualar ya merfû veya mevkûf birtakım zayıf hadislerde nakledilmiş ya da sözü hüccet olmayan kişilerden vârid olmuştur.²⁸

İbn Teymiyye’nin bu iddiasıyla ilgili olarak şunu söylemek mümkündür: Sahâbenin Hz. Peygamber hayatta iken kendisinden dua istemek suretiyle birinci derecede olan tevessülü tercih etmelerinden daha doğal ne olabilir. Hayatından sonra ise tabii olarak hem onlar için hem de başkaları için ikinci derecedeki tevessül söz konusudur. Ancak buna rağmen ileride nakledileceği üzerine bazı rivayetlerde sahâbeden ve tâbiinden bazılarının Hz. Peygamber’in kabrine gidip ondan dua isteyerek birinci derecede onunla tevessül ettikleri de nakledilmiştir.

Ayrıca ileride zikredilecek olan âmâ hadisinde geçtiği gibi sahâbenin Hz. Peygamber’in hayatında dua ederken bazen Hz. Peygamber’in zatiyla tevessül ettiğine dair vârid olan birtakım rivayetlerin olmadığı farz edilse de veya bu rivayetler kabul edilmese de sahâbenin bu tür bir tevessülü Hz. Peygamber’in hayatında, ölümünden sonra, kabrinin yanında veya başkasının kabrinin yanında yapıp yapmadığı ancak Allah’ın (c.c.) bilebileceği bir şeydir. Kişi en fazla bu konuda tespit edebildiği kadarıyla herhangi bir rivayetin vârid olmadığını söyleyebilir. Dolayısıyla İbn Teymiyye’nin sahâbeden hiç kimsenin bunu zikredilen tüm hallerde yapmadığını iddia etmesi doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

Aksine şunu söylemek mümkündür: Araştırmalara göre tespit edildiği kadarıyla İbn Teymiyye’nin yaşadığı sekizinci asra kadar onun da ifade ettiği gibi seleften bazılarının bu tür dualar nakledildiği halde ve insanların çoğunun

²⁷ Muhammed Zâhid Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî* (Kahire: Mektebetü't-Tevfikîyye, t.y.), 355.

²⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 87.

duasında mezkûr tevessül var olduğu halde²⁹ sahâbeden, tâbiünden ve sonraki âlimlerden herhangi birinin açıkça Hz. Peygamber'in zatıyla tevessül etmenin bid'at olduğunu söylediğine dair bir rivayet nakledilmemiştir.

Ancak İbn Teymiyye selef âlimlerinden Ebû Hanife ve ashâbının da bu tür tevessülden nehyettiklerini söyledikten sonra delil olarak şu rivayetleri kaydetmiştir:³⁰

1-Ebû Yusuf'tan rivayet edildiğine göre Ebû Hanife şöyle demiştir: لا ينبغي لأحد أن يدعو الله إلا به بمعاهد العز من عرشك "Kişi Allah'a (c.c.) ancak kendisiyle dua etmelidir. Duada بمعاهد العز من عرشك veya بحق خلقك demesini kerîh bulurum."

2-Ebû Yusuf ise بمعاهد العز من عرشك sözünden maksat Allah'ın (c.c.) kendisi olduğu için bunu kerîh bulmam. Ancak ورسلك وبحق البيت الحرام والمشعر الحرام gibi sözleri kerîh bulurum." demiştir.

3-Kudûrî de şunu söylemiştir: "Yarattığı ile istemek caiz olmaz. Çünkü yaratılanın yaratıcı üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Dolayısıyla bu, uyum açısından caiz değildir."

Anlaşıldığı üzere İbn Teymiyye, Ebû Hanife'nin sözünde geçen "ba" harfi cerinin ta'diye için değil sebebiyet için olduğunu anlamıştır. Böyle olunca Ebû Hanife'ye göre Allah'tan (c.c.) başka şeyleri vesile kılarak dua etmenin caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki tespit edilebildiği kadarıyla Ebû Hanife'nin sözünü nakleden Hanefî âlimlerden hiçbiri onun bu sözünden zikredilen sonucu çıkarmamıştır. Bilakis onların nakillerinden "ba"nın sebebiyet için değil ta'diye için olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ebû Hanife'nin bu sözünden, Allah'a (c.c.) ancak kendisiyle ve isimleriyle dua edilebileceği, başka isimlerle dua edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Örnek olarak Hanefî âlimlerden olan Burhânüddîn el-Buhârî (v. 616) "Dua Meseleleri" başlığı altında konuyla ilgili şunları ifade etmiştir:

"Ebû Hanife'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişinin duasında اللهم إني أسئلك بمعاهد العز من عرشك demesi mekruh olur." Bu lafız iki şekilde rivayet edilir. Birincisi; "akd/bağlamak" masdarından türemiş olan بمعاهد العز من عرشك rivayetidir. İkincisi ise; "ku'ûd/oturmak" kökünden türemiş olan بمعاهد العز من عرشك rivayetidir. İkinci rivayetin mekruh oluşunda şüphe yoktur. Çünkü bu, Allah'ı (c.c.) kendisine layık olmayan "arşın üzerine oturmak ve yerleşmek" vasfıyla nitelemektir. Bu ise Mücessimenin görüşüdür. Birinci rivayet ise Allah'ın (c.c.) izzetinin arşa bağlı olduğunu, dolayısıyla hâdis olan arşa bağlı olduğu için izzetinin de hâdis

²⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 122.

³⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 88.

olduğunu vehmettirmektedir. Hâlbuki Allah (c.c.) hades vasfından münezzehtir. Ebû Yusuf'tan ise bu rivayetin mekrûh olmadığı nakledilmiştir. Fakîh Ebu'l-Leys de (v. 373/983) şunu söylemiştir: "Biz bu görüşü alırız. Zira bir hadiste Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu vârid olmuştur:³¹ اللهم إني أسئلك بمقعد العز من عرشك ومنتهى الرحمة من كتابك واسمك الأعظم وجدك الأعلى وكلماتك التامة

Aynı şekilde kişinin duasında اللهم إني أسئلك بحق أنبيائك ورسلك demesi mekruh olur. Zira yaratılmışlardan hiçbirinin Allah (c.c.) üzerinde hakkı yoktur. Ebû Yusuf'tan rivayet edildiğine göre Ebû Hanife şöyle demiştir: لا ينبغي لأحد أن يدعو الله إلا به "Kişi Allah'a (c.c.) ancak kendisiyle dua etmelidir. أدعوك بمقعد العز من عرشك demesi mekruh olur." Zira izin verilen ve nakledilen dua, Allah'ın (c.c.) "En güzel isimler Allah'ındır. Dolayısıyla ona o isimlerle dua edin/seslenin." (el-Arâf, 7/180) sözünden istifade edilen duadır. Ebû Hanife عرشك بمقعد العز sözünü kerih görmüştür. Çünkü kişi bu sözle Allah'a (c.c.) kendisiyle (ismiyle) dua etmiş olmaz."³²

Görüldüğü gibi Ebû Hanife'nin mezkûr duaları kerîh görmesinin sebebi; yaratılmışlarla tevessülü içermesi değil bilakis anlamlarının uygun olmamasıdır. Aynı şekilde لا ينبغي لأحد أن يدعو الله إلا به sözündeki "ba" harfi ceri, İbn Teymiyye'nin işaret ettiği gibi sebebiyet için değil ta'diye içindir. Dolayısıyla bu sözün anlamı şudur: Kişi Allah'a (c.c.) başka isimlerle değil zikredilen âyette emredildiği gibi kendi isimleriyle dua etmelidir.

İbn Teymiyye kendi görüşüne aklî bir delil de getirmeye çalışmıştır. Buna göre istenilen bir şey sebebiyle istenildiğinde onun, istenilenin var olmasını gerektiren bir sebep olması gerekir. Allah'ın (c.c.) isimlerini ve sıfatlarını sebep kılarak istemek böyledir. Hz. İbrahim'in (a.s.) "Şüphesiz Rabbim duaları işiticidir." (İbrahim, 14/39) sözü gibi. Hz. Peygamber'in, namaz kıldıktan sonra hamd ve salât etmeksizin dua ederken gördüğü adam için "Bu acele etti." demesi ve onu yanına çağırıp "Sizden

³¹ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Beyhakî, *ed-Deav'atü'l-kebir*, thk. Bedr b. Abdillâh el-Bedr (Kuveyt: Ğrâs lî'n-neşr ve't-tevzî', 2009), 2: 18. Hadisçiler rivayetin mevzu olduğunu söylemişlerdir. Bk. Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir Suyutî, *el-Leâliü'l-masnu'a fi'l-ehâdisi'l-mevdü'a* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.), 2: 57; Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Arrâk el-Kinânî, *Tenzîhu's-şer'îati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şer'îati'l-mevzû'a*, thk. Abdulvehhab Abdullatîf-Abdullah Muhammed es-Siddîk el-Ġumârî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye- 1399), 2: 112; Muhammed Tahir b. Ali es-Siddîkî el-Fetennî, *Tezkiratü'l-mevzûât* (Mısır: İdâratü't-tibâ'ati'l-münîriyye, 1343), 51.

³² Ebu'l-Meâlî Burhânüddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Hanefî, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004), 5: 312.

biri namaz kıldığında Allah'a (c.c.) hamd edip Peygamber'e salât etsin ve istediği duayı yapsın."³³ buyurması da buna bir örnektir.³⁴

Duaya icabet edilmesine sebep olan iman ve amel-i salihle de tevessül edilerek istenilebilir. Mağaraya sığınan üç kişinin salih amellerini sebep kılarak istemeleri buna bir örnektir.³⁵ Peygamberlerin, meleklerin, salihlerin veya başkalarının hakkı, makamı ya da hürmeti gibi şeyleri sebep kılarak isteyen kişinin sözünden onların Allah (c.c.) katında bir makamı olduğu anlaşılmaktadır ki bu doğrudur. Ancak onların Allah (c.c.) katındaki mücerred değeri ve makamı duaya icabet edilmesine sebep olamaz. Zira zikredilen kişilerin makamı, dua eden kişiye ancak onlara itaat ettiğinde veya onlar kendisine dua ettiğinde fayda verebilir. Aksi halde sadece onların hürmetine istemesi kendisine fayda vermez. Bilakis sebep olmaya elverişli olmayan bir şeyle istemiş olur.³⁶

İbn Teymiyye'nin söylediklerinden Hz. Peygamber'in veya başka salih insanların Allah (c.c.) katındaki makamının ve değerinin duada vesile olamayacağı değil bilakis tevessülün tek başına hak etmeksizin kişinin duasının kabulüne sebep olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu durum şefaath için de geçerlidir. Zira başta Hz. Peygamber olmak üzere birtakım salih kişiler Allah (c.c.) katındaki makamları ve değerlerinden ötürü bazı günahkâr insanlara şefaath edecekleri bilinmektedir. Ancak şefaathçi Allah (c.c.) katında ne kadar değerli olsa da öncelikle günahkâr insanın bunu hak etmesi gerekir. Aksi halde şefaathin ona fayda vermeyeceği malumdur.

Nitekim örnek olarak; Hz. İbrahim'in Allah (c.c.) katındaki değerinin büyüklüğüne rağmen kâfir olan babası için şefaathçi olamayacağı hadislerde anlatılmaktadır.³⁷ Dolayısıyla ister şefaath olsun ister tevessül olsun hak etmedikçe kişiye bunlar fayda vermez. Bu ayrı bir meseledir. Ancak kişi hak ettiğinde Hz. Peygamber vb. salih insanların Allah (c.c.) katındaki makamı ve değeri ahirette kurtuluşuna sebep olabileceği gibi dünyada da yine hak ettiğinde onların makamı ve

³³ Ebû Dâvûd, "Vitr", 23; Tirmizî, "De'avât", 64; Ahmed b. Hanbel, 6: 18; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1: 351; İbn Hibbân, *Sahîh*, 5: 290. Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.

³⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, 101.

³⁵ Buhârî, "Enbiyâ", 53; Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık *el-Müsned: el-Bahru'z-zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988-2009), 17: 39; Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr (Beyrut: el-Meketebü'l-islâmî, 1405/1985), 3: 178.

³⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, 102-105; Ayrıca bk. İbn Teymiyye, *İktizâ*, 2: 312.

³⁷ Buhârî, "Enbiyâ", 7; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 260.

değeri kişinin duasının kabulüne sebep olabilir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin dediklerinden o kişilerin makamının sebep olamayacağı değil kişinin hak etmediğinde bunun faydası olmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu ise işin farklı bir boyutudur.

İbn Teymiyye tevessülün caiz olduğunu söyleyenlerin istidlâl ettiği rivayetlerden biri olan şu rivayetin zayıf olmakla beraber tevessüle delil olamayacağına işaret etmiştir:³⁸ Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber namaza çıkmak isteyen kişiye şu duayı öğretmiştir: "İsteyenlerin üzerindeki hakkıyla ve şu yürüyüşümün hakkıyla senden istiyorum. Zira ben şımarıklık, azgınlık, gösteriş ve desinler için çıkmadım. Bilakis senin gazabından korktuğum için ve rızanı talep ettiğim için çıktım..."³⁹

İbn Teymiyye niçin bu rivayetin hüccet olamayacağını şöyle açıklamıştır: "Şayet bu rivayet sahih ise isteyenlerin Allah (c.c.) üzerindeki hakkı onlara icabet etmesi; kendisine ibadet edenlerin hakkı da onları mükâfatlandırmasıdır. Bu ise onlar için kendisi üzerine Allah'ın (c.c.) vacip kıldığı bir haktır."⁴⁰ Görüldüğü gibi İbn Teymiyye sadece o kişilerin hakkının ne olduğunu açıklamıştır. Niçin bunun dua da vesile kılınmayacağını açıklamamıştır. Dolayısıyla bu rivayetten Hz. Peygamber'in de duasında bazen tevessül ettiği anlaşılmaktadır. Zira İbnü's-Sünnî'nin (v. 364/974) hadisi Hz. Bilal'den rivayet ettiği tarikte Hz. Peygamber'in namaza çıkarken bu duayı yaptığı rivayet edilmiştir.⁴¹

İbn Teymiyye'nin de ifade ettiği gibi⁴² tevessülün caiz olduğunu söyleyenlerin delil olarak zikrettikleri rivayetlerden biri de şudur:

³⁸ İbn Teymiyye, *İktizâ*, 103.

³⁹ İbn Mâce, "el-Mesâcid ve'l-Cemâ'ât," 14; Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Bağdâdî el-Cevherî, *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410/1990), 299; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Kitâbu'l-el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Beyrut: Dâru't-tâc, 1989), 6: 25. Bûsîrî, hadisin isnadının zayıf râvilerle müselsel olduğunu ifade ederek rivayetin zayıf olduğuna işaret etmiştir. Bk. Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmail el-Kinânî. *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Müntekâ el-Küşnâvî (Beyrut: Dâru'l-arabiyye, 1403), 1: 98. Elbânî de rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-dâifeti ve'l-mevzûa ve eseruhe's-seyyi' fi'l-ümme* (Riyâd: Dâru'l-maârif, 1412/1992), 1: 82. Güler de rivayetin senedinin zayıf olduğunu dile getirmiştir. Bk. Zekerîya Güler, "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)", *İLAM Araştırma Dergisi* 2/1 (1997): 99-101.

⁴⁰ İbn Teymiyye, *İktizâ*, 103.

⁴¹ Ahmed b. Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Esbât İbnü's-Sünnî ed-Dîneverî, *Amelü'l-ye'omi ve'l-leyle*, thk. Kevser el-Berrî (Cidde: Dâru'l-kible, t.y.), 75.

⁴² İbn Teymiyye, *İktizâ*, 122.

Osman b. Huneyf'ten (v. ?) rivayet edildiğine göre âmâ bir adam Hz. Peygamber'e gelip Allah'ın (c.c.) kendisine afiyet vermesi için ondan dua istedi. O da "Dilersen senin için tehir edeyim ki; bu daha hayırlıdır. Ya da dilersen dua edeyim." deyince adam, "dua et" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona güzelce abdest alıp iki rekât kıldıktan sonra şu şekilde dua etmesini emretti: "Allah'ım! Senden istiyorum, rahmet peygamberin Muhammed (s.a.v.) ile sana yöneliyorum. Ya Muhammed! Şüphesiz bu ihtiyacımın giderilmesi için seninle Rabbime yöneldim. Allah'ım! Onu benim hakkımda şefaataçı kıl!"⁴³

İbn Teymiyye'ye göre bu hadis diğer rivayetler gibi zayıf veya mevzû olmamakla beraber Hz. Peygamber'in zatiyla tevessül etmeye delil olamaz. Zira bu rivayet, açıkça âmâ olan kişinin Hz. Peygamber'in zatiyla değil duasıyla ve şefaatiyle tevessül ettiğini göstermektedir. Nitekim ona "Allah'ım! Onu benim hakkımda şefaataçı kıl." diye dua etmesini emretmiştir. Bu Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olarak sayılır. Hz. Peygamber'in kendileri için dua etmediği başka âmâ insanlar onunla tevessül etseler onların hali sahâbî olan âmânın durumu gibi olmaz.⁴⁴

İbn Teymiyye'nin rivayete ilgili çıkarımlarının zorlama olduğu anlaşılmaktadır. Zira ona göre âmâ olan kişi Hz. Peygamber'in duasıyla sadece birinci derecedeki tevessülü icrâ etmiştir. Ancak bu doğru değildir. Zira böyle olsaydı kendisinden dua isteyen başka sahâbîler için yaptığı gibi âmâ olan sahâbîsine de sadece dua etmekle yetinirdi. Böylelikle İbn Teymiyye'nin de kabul ettiği birinci derecedeki tevessül gerçekleşmiş olurdu.

Hâlbuki açıkça görüldüğü gibi Hz. Peygamber ona kendisinin de dua etmesini ve duasında zatiyla Allah'a (c.c.) tevessül etmesini emretmiştir. Üstelik nasıl dua etmesi gerektiğini bizzat kendisi ona tarif etmiştir. Dolayısıyla ikinci derecedeki tevessül olan duada Hz. Peygamber'in zatını vesile kılmak olan tevessülü ona emretmiştir. Rivayette açıkça zikredilmemiş olsa da Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin de dua ettiği anlaşılmaktadır. Zira ona yapmayı emrettiği duanın sonunda "Allah'ım! Onu bana

⁴³ Tirmizî, "De'avât", 118; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 189; Ahmed b. Hanbel, 4: 138; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle- 1421/2001), 9: 244; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 225. Tirmizî rivayetin hasen-sahih-ğarîb olduğunu söylemiştir. Zekeriya Güler de hadisin sıhhati hakkında uzun bir değerlendirme yaptıktan sonra şunu ifade etmiştir: "Görüldüğü üzere Osman b. Huneyf'in rivayet ettiği hadisin sıhhati, zât ile tevessülü kabul edenlerle etmeyenler arasında ittifak konusudur." Bk. Güler, "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)", 95.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle*, 122.

şefaathçi kıl." ifadesi geçmektedir. Böylece her iki tevessül de gerçekleşmiş olmasına binaen âmânın isteği yerine gelerek gözleri iyileşmiştir.

İbn Teymiyye'nin "Hz. Peygamber'in kendileri için dua etmediği başka âmâ insanlar onunla tevessül etseler onların hali sahâbî olan âmânın durumu gibi olmaz." ifadesi ise doğrusu mânidardır. Zira bu, Allah'ın (c.c.) iradesine bağlı bir durumdur. İçerisinde tevessül olsun veya olmasın duaların kabul edilmesi veya edilmemesi tövbe edilen günahların affedilip affedilmemesi gibi sadece Allah'ın (c.c.) iradesinde olan bir husustur. Dolayısıyla mezkûr tevessül meşru olsaydı başka âmâ insanlar da bu tevessülü yaparak iyileşirlerdi gibi bir istidlâl şaşkırtıcı bir tutum olarak gözükmemektedir.

Üstelik Taberani gibi bazıları mezkûr hadisi zikretmeden önce şöyle bir kısa nakletmişlerdir:

"Bir adam bazı ihtiyaçları için sürekli Hz. Osman'a gidip geliyor ama Hz. Osman onun istekleri ile ilgilenmiyordu. Osman bin Huneyf ile yolda karşılaşan bu adam durumu ona anlatarak şikâyetçi oldu. Osman bin Huneyf ona: "Abdest aldıktan sonra mescide gidip iki rekât namaz kıl ve şu duayı yap: "Allah'ım sana rahmet peygamberi, Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) vesilesi ile yöneliyor ve istiyorum. Ya Muhammed! Senin vesilenle Rabbime yöneliyor ve ihtiyacımı gidermesini istiyorum." duasını yaptıktan sonra ihtiyacını söyle." demişti. Adam gidip denilenleri aynen yaparak Hz. Osman'ın yanına tekrar gitmiş, bu sefer kapıcı adamın elinden tutarak içeriye almıştı. Hz. Osman, onu kendi oturduğu minderin üstüne oturtup ihtiyacını yerine getirdikten sonra o adama şöyle der: "Şu ana kadar bir ihtiyacın olduğundan haberim yoktu. Eğer bundan sonra bir ihtiyacın olursa hemen bana bildir. Adam, Hz. Osman'ın yanından çıktıktan sonra Osman bin Huneyf ile tekrar karşılaşmış ve ona şöyle demiştir: "Allah seni hayırla mükâfatlandırсын. Daha önce benimle ilgilenmemişti. Ama sen onunla konuştuktan sonra ihtiyacım görüldü. Bunları duyan Osman bin Huneyf ona şöyle söyler: "Vallahi ben onunla konuşmuş değilim. Ben bir gün kör bir adamın Hz. Peygamber'e geldiğini ve körlüğünden şikâyetçi olup ondan dua etmesini istediğine şahit olmuştum. Hz. Peygamber ona: "*Sabır etmez misin?*" diye sorunca, O: "Bana rehberlik edecek birisi yok, çok zorlanıyorum." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona: "Git abdest al iki rekât namaz kıl ve bu duayı yap" diyerek sana verdiğim duayı söylemişti. Sonra, Allah'a yemin

olsun daha oradan ayrılmamış ve konuşmamız bitmemiştir ki kör adam sapasağlam içeri girmişti.”⁴⁵

Bu rivayetten âmâ hadisini rivayet eden Osman b. Huneyf'in hadisteki tevessülü İbn Teymiyye'nin dediği gibi anlamadığını bilakis bilindiği şekilde Hz. Peygamber'in zatıyla tevessül olarak anladığı ve başkasına tavsiye ettiği anlaşılmaktadır.

İbn Teymiyye bu kıssanın sıhhatiyle ilgili uzun bir değerlendirme yapıp zayıf olduğuna işaret etmekle beraber açıkça aslının olmadığını ifade etmekten kaçınmıştır. Zira o, mezkûr değerlendirmelerden sonra şunu ifade etmiştir: “Sonuç olarak bu kıssa sabit olsa bile Hz. Peygamber'in zatıyla tevessüle delil olamaz. Bilakis Osman b. Huneyf'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra da bu tür tevessülün meşrû olduğunu ve duanın bir kısmının yapıp bir kısmının terk edilebileceğini zannettiğine işaret etmektedir. Zira o, duayı tavsiye ettiği adama ‘Allah'ım! Onu bana şefaathî kıl.’ kısmını öğretmemiştir.”⁴⁶

İbn Teymiyye'nin de ifade ettiği gibi sahâbeden olan Osman b. Huneyf de mezkûr rivayetten duada ikinci derecede Hz. Peygamber'in zatıyla tevessül edilebileceğini anlamış ve başkasına önermiştir. Ancak duanın sonunda birinci derecede tevessüle işaret eden “Allah'ım! Onu bana şefaathî kıl.” kısmını ise Hz. Peygamber vefat etmiş olduğu için ona öğretmemiştir.

Buna rağmen daha önce de ifade edildiği gibi İbn Teymiyye'nin sahâbeden hiç kimsenin Hz. Peygamber'in hayatında ve sonrasında Hz. Peygamber'in zatıyla tevessül etmediğini iddia etmesinin çelişkili bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'nin konuyla ilgili görüşleri ve bunların değerlendirilmesi önemine binaen zikredilen eseri esas alınarak detaylı olarak incelenmiştir. Bundan sonra ise âdeta İbn Teymiyye'nin görüşlerine reddiye ve cevap niteliğinde konuyla ilgili müstakil eser kaleme alan âlimlerden bazılarının görüşlerine kısaca değinilecektir.

1. İbn Teymiyye'ye Reddiye Yazanlar

İbn Teymiyye'nin zât ile tevessül hakkındaki görüşlerine reddiye niteliğinde geçmişte bazı âlimler birtakım eserler telif etmişlerdir. Aşağıda bazılarının konuyla

⁴⁵ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr (Beyrut: el-Meketebü'l-islâmî, 1405/1985), 1: 306; *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9: 30.

⁴⁶ Bk. İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle*, 205-214.

ilgili görüşlerine kısaca değinildikten sonra muasırı olması hasebiyle özellikle Şâfîîlerden Sübkî'nin (v. 756/1355) görüşlerine detaylı olarak yer verilecektir.

Onlardan biri olan Şevkânî (v. 1250/1834), tevessül vb. konularda *ed-Dürru'n-nezîd fi ihlâs-ı kelîmeti't-tevhîd* adlı müstakil bir eser kaleme almıştır. Ona göre zikredilen âmâ rivayeti, zât ile tevessüle delil olup İzzeddîn b. Abdisselâm'ın bunu Hz. Peygamber'e has kılması şu iki sebepten dolayı doğru değildir:

1-Hz. Ömer, Hz. Abbâs'la sahâbenin huzurunda tevessül etmiştir. Onlar da bunu kabul etmişlerdir. Dolayısıyla sahâbenin sükûfî icmâıyla Hz. Peygamber'den başkasıyla tevessül etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

2-Allah'a (c.c.) fazilet ve ilim ehliyle tevessül etmek hakikatte onların salih amelleriyle ve üstün meziyetleriyle tevessül etmektir. Zira faziletli olan kişi ancak amelleriyle faziletli olabilir. Faziletli amellerle tevessül etmek ise mağaraya sığınan kişilerin yaptığı gibi caizdir.⁴⁷

Ayrıca o, başka bir eserinde mezkûr rivayeti delil göstererek şunu ifade etmiştir: "Bu hadiste; fâilin, verenin ve men edenin Allah (c.c.) olduğuna itikat etmekle beraber Hz. Peygamber'le tevessül etmenin caiz olduğuna dair delil vardır."⁴⁸

Şevkânî aynı zamanda mezkûr rivayetin peygamberlerle tevessülün caiz olduğuna; Hz. Ömer'in, Hz. Abbâs'la tevessül ettiğine dair vârid olan rivayetin de diğer salih insanlarla tevessül etmenin caiz olduğuna delâlet ettiğini söylemiştir.⁴⁹

Mâlikîlerden olan Ebû Abdillâh el-Merâkeşî (v. 683/1284) de tevessül vb. konularda müstakil bir eser kaleme almıştır. O, *Misbâhu'z-zalâm fi'l-müstağîsîn bi hayri'l-enâm* adlı bu eserinde konuyla ilgili birçok rivayeti⁵⁰ ve kıssayı cem ederek tevessülün caiz ve müstehab olduğuna işaret etmiştir.⁵¹

⁴⁷ Şevkânî, *ed-Dürru'n-nezîd*, 20-21.

⁴⁸ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî el-Yemenî, *Tuhfetü'z-zâkirîn bi uddeti'l-hisni'l-hasîn min kelâmi seyîdi'l-mürselîn* (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1984), 1: 212.

⁴⁹ Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*, 1: 60.

⁵⁰ Tevessül ile ilgili rivayetler ve bunların detaylı bir şekilde değerlendirilmesi için bk. Güler, *Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahrir ve Değerlendirme)*, 89-125.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Musa b. Numan el-Müzâîl el-Merâkeşî, *Misbâhu'z-zalâm fi'l-müstağîsîn bi hayri'l-enâm*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, t.y.).

İbn Teymiyye'nin tevessül vb. konulardaki görüşlerine reddiye olarak muasırı olan Sübkî de *Şifâu's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm* adında bir eser kaleme almıştır.⁵² Kitabında farklı konuları on başlık altında ele almıştır. Öncelikle Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin meşrû ve başlı başına bir kurbet olduğunu, bunu için yolculuk yapılabileceğini ilgili birtakım rivayetlerden yola çıkarak farklı başlıklar altında ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca yedinci başlık altında muarızlarının sözlerini ele alıp birtakım eleştiriler ve cevaplar zikretmiştir. Daha sonra sekizinci başlık altında ise tartışmanın asıl konusu olan tevessül ve istiğâse meselesini müstakil olarak ele almıştır. Son iki başlık altında da peygamberlerin hayatı ve şefaât konularını incelemiştir.

Sübkî, tartışmayı ilgilendiren sekizinci başlık altında konuyla ilgili özetle şunları söylemiştir: "Bilmiş ol ki Hz. Peygamber'le Rabbine tevessül, istiğâse (onunla yardım istemek) ve teşeffu' etmek (onu şefaâtçi kılmak) caiz ve güzel olan bir durumdur. Bunun caiz ve güzel olduğu her din sahibi için mâlum olan, peygamberlerin fiilinden, selef-i sâlihînin siyerinden ve Müslümanların âlimleri ile avâmmu tarafından mâruf olan bir durumdur. Bunu İbn Teymiyye gelinceye kadar din ehlinde hiç kimse reddetmemiş ve hiçbir zaman böyle bir şey işitilmemiştir. O ise bu konuda sıradan insanların kafasını karıştıracak sözler etmiş ve geçmiş asırlarda olmayan yeni bir durum ihdas etmiştir. İbn Teymiyye, tevessül ve istiğâseyi kabul etmeyerek daha önce hiçbir âlimin söylemediği bir sözü söylemiştir. Böylece o, İslâm ehli arasında bir müsle (yara) olmuştur. Hz. Peygamber'le yaratılışından önce, yaratılışından sonra, dünyada yaşadığı süre içerisinde, ölümünden sonra berzah âleminde, dirilişten sonra kıyamet arasâtında ve cennette olmak üzere tüm hallerde tevessül etmek caizdir. Tevessül üç kısımdır. Birincisi; ihtiyaç sahibinin Allah'tan (c.c.) isterken onunla, makamıyla, bereketiyle vb. şeylerle tevessül ederek istemesi anlamındaki tevessüldür. Bu anlamdaki tevessül için; tevessül, istiğâse, teşeffu' ve tecevvuh gibi farklı lafızları kullanma arasında bir fark yoktur. Bu tür tevessül zikredilen tüm hallerde caizdir. Nitekim her biriyle ilgili sahîh haberler vârid olmuştur.⁵³ Mağaraya sığınanların yaptığı gibi salih amellerle tevessül de bu kısma dâhildir. Zira bu kıssada mes'ûl (kendisinden istenilen) Allah'tır. Mes'ûlun bih (kendisi sebebiyle istenilen) ise değişik salih amellerdir. Yaratılmışlardan olan

⁵² Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfi b. Ali es-Sübkî eş-Şâfiî, *Şifâu's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükri (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1971).

⁵³ Zikrettiği birtakım rivayetler için bk. Sübkî, *Şifâu's-sekâm*, 358-372.

amellerle tevessül etmek caiz olunca Hz. Peygamber'le tevessül etmek daha evlâ olarak caiz olur. Ameller, karşılığında mük'afatı gerektirir, ancak Hz. Peygamber'in zâtı ise bunu gerektirmez, şeklinde bir ayırım doğru değildir. Çünkü duaya icabet, amellerin karşılığında olmak zorunda değildir. Aksi halde mutlak olarak amelsiz duaya icabet olmaması gerekir ki böyle bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla zikredilen kıssada duaya icabet, amellerin karşılığı değil Allah (c.c.) katındaki değerini göz önüne alıp onları vesile kılarak dua etmenin karşılığıdır. Bu tür bir tevessül Hz. Peygamber'le yapılabileceği gibi ona nisbeti olan bir kişiyle de yapılabilir. Nitekim Hz. Ömer bir seferinde istiskâ için Hz. Abbâs'la tevessül etmiştir. Bu şekilde salih insanlarla tevessül etmek de caizdir. Bunu hiçbir Müslüman reddetmez. Hz. Ömer, niçin Hz. Peygamber'le veya kabriyle tevessül etmeyip Hz. Abbâs'la tevessül etmiştir, denilirse cevap olarak şöyle deriz; Hz. Ömer'in Hz. Abbâs'la tevessül etmesinden Hz. Peygamber'le veya kabriyle tevessülü kabul etmediği anlaşılır. Zira Ebu'l-Cevzâ'dan *fetk* yılında⁵⁴ sahâbenin Hz. Âişe'nin telkiniyle Hz. Peygamber'in kabriyle tevessül ettikleri rivayet olunmuştur. Dolayısıyla Hz. Ömer'in o seferinde Hz. Abbâs'la tevessülü şu iki sebeple tercih ettiği söylenebilir. Birincisi; nakledildiği gibi aynı zamanda dua etmesini istemesidir. İkincisi; Hz. Abbâs'ın da diğer insanlar gibi istiskâ etmesi ve yağmura muhtaç olmasıdır. Hz. Peygamber'in ise böyle bir ihtiyacı o an söz konusu değildir. Dolayısıyla Hz. Abbâs'ta ihtiyaç, Peygamber'e yakınlık ve yaşlılık gibi durumlar toplandığı için Hz. Ömer'in onunla tevessül ettiği söylenebilir. İkincisi; Hz. Peygamber'den dua istemek anlamındaki tevessüldür. Hayatında sahâbenin kendisinden farklı konularda dua istediğine dair sayılamayacak kadar birçok rivayet bulunmaktadır. Aynı zamanda kıyamet günü insanların ondan dua ve şefaahat isteyeceklerine dair birçok rivayet vârid olmuştur. Vefatından sonra kabrine gelip ondan dua istemekle ilgili ise birtakım rivayetler vârid olmuştur.⁵⁵ O rivayetlerden birinde Mâlik ed-Dâr şöyle anlatmıştır: "Hz. Ömer döneminde insanlara kıtlık isabet etti. Adamın biri Hz. Peygamber'in kabrine gelip 'Ya Resûlallah! Ümmetin için istiskâ yap. Zira onlar helak oldular.' dedi. Hz. Peygamber rüyasında ona gelip 'Hz. Ömer'e git, selam söyle ve ona yağmurun yağacağını haber ver ve ona 'Gayret etmen gerekir.'de!' Adam Hz. Ömer'e gelip olanı anlatınca o, ağlayıp 'Ya Rabbi ancak aciz

⁵⁴ Bu yılın hangi yıl olduğuna kaynaklarda ulaşılamamıştır.

⁵⁵ Zikrettiği birtakım rivayetler için bk. Sübkî, *Şifâu's-sekâm*, 373-382.

kaldığım şeylerde eksiklik yapıyorum' dedi."⁵⁶ Görüldüğü gibi o adam Hz. Peygamber'den vefatından sonra kabrine gelip dua istemiştir. Bunda bir mâni yoktur. Zira Hz. Peygamber'in bu durumda onun isteğini işitmesi ve Rabbine dua etmesi imkânsız değildir. Üçüncüsü ise Rabbinden isteyerek veya şefaathçi olarak sebep olabileceği düşünülüp talep edilen bir şeyin bizzat Hz. Peygamber'den istenilmesi anlamındaki tevessüldür. Aslında bu, ibarede farklılık olsa bile Hz. Peygamber'den dua istemek anlamındaki tevessüle râcidir. Sahâbeden birinin kendisine "Cennette seninle birlikte olmayı istiyorum." deyince Hz. Peygamber'in ona "Bu konuda çok secde ederek bana yardım et." buyurduğu rivayette böyle bir durum söz konusudur. Bu tür rivayet edilen eserler de çoktur. İnsanlar, Hz. Peygamber'den bu şekilde bir şey isterken onun sebep ve şefaathçi olabileceğini kast etmişlerdir. Aksi halde bu tür istek de bulunan bir Müslüman Hz. Peygamber'e yaratmayı veya fiillerde istiklâli nisbet etmeyi kast etmemiştir. Mezkûr rivayette geçen Hz. Peygamber'in "Bu konuda çok secde ederek bana yardım et." sözü de bu kabildendir. Şefaathla ilgili Buhârî'de zikredilen "Onlar bu durumda iken sırasıyla Hz. Âdem'den, Hz. Musa'dan ve Hz. Muhammed'den yardım isterler."⁵⁷ hadisinde de böyle bir durum söz konusudur. Dolayısıyla zikredilen sahâbe sözünü vb. kelimeleri mecrasından saptırmak, dinde karışıklık çıkarmak ve avâm muvahhidlerin kafasını karıştırmak babından olan bir durumdur. Sonuç olarak dua; Allah'tan (c.c.) yaratma ve icat etme açısından bir şeyi istemektir. Zikredilen tevessül ise; Hz. Peygamber'den kesb ve tesebbüb yönünden bir şeyi istemektir. Yapmaya gücü yetebilecek olan herkesten bu tür bir istek de bulunmak ise hem lügaten hem de şer'an caiz olan bir durumdur. Bunda herhangi bir şüphe yoktur."⁵⁸

⁵⁶ İbn Hacer, rüyayı gören kişinin sahâbeden Bilal b. Hâris el-Müzenî olduğunu nakletmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2: 494.

⁵⁷ Buhârî, "Zekat", 52; Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. İvâdillah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, t.s.), 8: 310.

⁵⁸ Bk. Sübkî, *Şifâu's-sekâm*, 357-389. İbn Teymiyye'nin öğrencilerinden olan İbn Abdilhâdî (v. 744(1343) ise Sübkî'nin eleştirilerine cevap niteliğinde *es-Sârimu'l-münkî fi'r-reddi ale's-sübkî* adında bir eser yazmıştır. O, kitabında Sübkî'nin kullandığı başlıkları kullanarak ona cevaplar vermiştir. Daha çok onun kaydettiği rivayetlerin hüccet olamayacağını ispat etmeye çalışmıştır. Ancak bu, on başlıktan sadece dört başlıkla sınırlı kalmıştır. Sekizinci başlık olan "Tevessül ve İstîğâse" başlığı da dâhil olmak üzere diğer başlıkları açmamıştır. Sadece Hz. Âdem'in tevessülünün geçtiği hadisi rivayet eden ve tashih eden Hâkim'in rivayetini muteber kabul ettiği için Sübkî'yi eleştirmesi gibi birkaç meseleye değinmiştir. İbn Abdilhâdî, *es-Sârimu'l-münkî*, 43-45. Binaenaleyh konuyu pek ilgilendirmedeği için bu çalışmada onun görüşlerine değinilmeyecektir.

İmam Mâlik'in de tevessülü caiz gördüğüne dâir bazılarının sahih kabul ettiği bazılarının ise aslının olmadığını söylediği şöyle bir kıssa nakledilmektedir: Rivayete göre; Abbâsî halifelerinin ikincisi olan Ebû Cafer (v. 159/775), Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek isteyince Mâlik'e "Kibleye mi dönüp dua edeyim yoksa Hz. Peygamber'e mi yüzümü çevireyim?" diye sorunca o, "Hz. Peygamber kıyamet gününde senin ve baban Hz. Âdem'in (a.s.) vesilesi olduğu halde niçin yüzünü ondan çeviriyorsun? Bilakis yüzünü ona çevir ve onunla şefaata iste ki Allah (c.c.) onu sana şefaata kılınsın." diye karşılık vermiştir.⁵⁹

SONUÇ

Zât ile tevessül konusunda farklı görüşleri ve delillerini ele alıp değerlendirdikten sonra kısaca şunları söylemek mümkündür: Tespit edilebildiği kadarıyla Hz. Peygamber başta olmak üzere peygamberlerle, meleklerle ve salih insanlarla duada tevessül etmenin hükmü hakkında âlimler arasında sünnet-bid'at bağlamındaki tartışmalar oldukça muahher bir dönemde başlamıştır. Daha öncesinde İslâm toplumunda var olan bir durum olmasına rağmen âlimlerden hiç kimse bunun açıkça bid'at olduğunu veya caiz olmadığını söylememiştir. Bilakis Sübkî'nin de dediği gibi ilk defa bunu İbn Teymiyye dile getirmiştir.

İbn Teymiyye'nin kendi görüşüne delil olarak -aslında yukarıda ifade edildiği gibi delil olmaya elverişli olmadığı halde- seleften sadece Ebû Hanîfe ve ashâbının birtakım sözleriyle istidlâl etmesi de bunu göstermektedir. Sadece Şevkânî'nin de ifade ettiği üzere İzzeddîn b. Abdisselâm gibi bazı âlimlerin tevessülü Hz. Peygamber'in zatına mahsus kıldığı nakledilmiştir.

İbn Teymiyye'den sonra öğrencilerinden olan İbn Abdilhâdî gibi bazı âlimler de onun görüşünü benimseyerek tevessülün caiz olmadığını ve bid'at olduğunu söylemeler bile yukarıda zikredildiği gibi âlimlerin çoğu caiz veya müstehab

⁵⁹ Kıssa için bk. Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniyye*, 3: 594; Ebu'l-Fadl İyâd b. Musa b. İyâd el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Amir el-Cezzâr (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1425/2004), 2: 41. Zürkânî, *el-Mevâhibu'l-ledünniyye*'nin şerhinde kıssayı kabul etmeyenlere reddiye olarak şunu söylemiştir: "Bu uluorta söylenmiş şaşılacak bir sözdür. Zira bu kıssayı Ebu'l-Hasan Ali b. Fihri *Fedâilu Mâlik* adlı eserinde hasen bir isnadla rivayet etmiştir. Aynı zamanda Kâdî İyâd da bu kıssayı *Şifâ*'nda birtakım sika şeyhleri tarikiyle tahric etmiştir. Dolayısıyla isnadında Vaddâ' veya kezzâb bir râvi olmadığı halde nereden yalan olduğu söylenebilir?". Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf b. Ahmed ez-Zürkânî el-Mâlikî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Mevâhibi'l-ledünniyye* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1417/1996), 4: 580. İbn Teymiyye ise kıssayı Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Hamîd er-Râzî'nin Mâlik'e yetişmediğini, dolayısıyla hikâyenin munkatı olduğunu ve hadisçiler nezdinde mezkûr râvinin zayıf olduğunu söyleyerek bu rivayetin aslının olmadığını işaret etmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *Kâidetu'n celile*, 131.

olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle fıkıh kitaplarında "Hz. Peygamber'in Kabrini Ziyaret Etmek" başlığı altında fukahânın birçoğu buna işaret etmektedir. Allah'ın (c.c.) isimleri, sıfatları ve salih amellerle tevessül etmek ise âlimlerin ittifakıyla caiz olan bir durumdur.

Sonuç olarak yukarıda detaylı bir şekilde ele alınıp incelendiği gibi konuyla ilgili birtakım rivayetlerden başta Hz. Peygamber olmak üzere Allah'ın (c.c.) salih kullarıyla duada tevessül etmenin bid'at olmayıp aksine caiz ve müstehab olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akyüz, Hüseyin. "Ebû Reyye'nin Tevessül Hadisi Konusundaki Görüşlerinin Tahlili". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011): 35-72.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru ihyai't-türâsi'l-arabî, t.y.
- Ba'lî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Muhtasarü'l-fetâve'l-mısrıyye li İbn Teymiyye*. thk. Muhammed Hamid el-Fakî. Demam: Dâru İbni'l-Kayyim, 1406/1986.
- Behûtî, Mansûr b. Yunus b. Salâhiddîn b. Hasan b. İdris el-Hanbelî. *Dekâiku uli'n-nühâ li şerhi'l-müntekâ: Şerhu müntehe'l-irâdât*. 3 Cilt. Kahire: Âlemü'l-kütüb, 1414/1993.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1992.
- Beyhakî. *ed-Deav'atü'l-kebîr*. thk. Bedr b. Abdillâh el-Bedr. 2 Cilt. Kuveyt: Ğırâs li'neşr ve't-tevzî', 2009.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık. *el-Müsned: el-Bahru'z-zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra. *Sahîhu'l-Buhârî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmail el-Kinânî. *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Müntekâ el-Küşnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-arabiyye, 1403.
- Bursevî, Ebul-Fidâ İsmail Hakkı b. Mustafa. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *et-Tevessülü: envâuhu ve ahkâmuh*. Riyad: Mektebetü'l-ma'ârif, 1421/2001.
- Elbânî. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfeti ve'l-mevzûa ve eseruhe's-seyyi' fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyâd: Dâru'l-maârif, 1412/1992.
- Fetennî, Muhammed Tahir b. Ali es-Siddîkî. *Tezkiratü'l-mevzûât*. Mısır: İdâratü't-tübâ'atî'l-münriyye, 1343.

- Güler, Zekeriya. "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)". *İLAM Araştırma Dergisi* 2/1 (1997): 89-125.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990.
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî. *es-Sârimu'l-münkî fi'r-reddi ale's-sübkî*. thk. Akîl b. Muhammed b. Zeyd el-Muktrî el-Yemenî. Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1424/2003.
- İbn Arrâk, Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman el-Kinânî. *Tenzîhu's-şerîati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şenâti'l-mevzû'a*. thk. Abdulvehhab Abdullatîf-Abdullah Muhammed es-Siddîk el-Ğumârî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1399.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed el-Kûfî. *el-Kitâbu'l-el-Musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-tâc, 1989.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 14 Cilt. Kahire: el-Mektebetü's-selefiyye, 1407.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân ed-Dârimî el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnavut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1414/19937.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak en-Nîsâbûrî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1992.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâilî el-Makdisî el-Hanbelî. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1414.
- İbn Mâze, Ebu'l-Meâlî Burhânüddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz b. Ömer el-Buhârî el-Hanefî. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-nu'mânî*. thk. Abdulkerim Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004.

- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî el-Hanbelî. *el-Furû*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1424/2003.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harrânî. *el-Fetâve'l-kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1408/1987.
- İbn Teymiyye. *İktizâu's-sırâtî'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cehîm*. thk. Nâsır Abdulkerîm el-Akl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1419/1999.
- İbn Teymiyye. *Kâidetün celîle fi't-tevessüli ve'l-vesîle*. thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî. Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001.
- İbn Teymiyye. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li tıbâ'ati'l-Mushafi's-şerîf, 1416/1995.
- İbnü'l-Ca'd, Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Bağdâdî el-Cevherî. *el-Müsned*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410/1990.
- İbnü'l-Hâcc, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Abderî. *el-Medhal*. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, t.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sîvâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- İbnü's-Sünnî, Ahmed b. Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Esbât ed-Dîneverî. *Amelü'l-yevmi ve'l-leyle*. thk. Kevser el-Bernî. Cidde: Dâru'l-kible, t.y.
- Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl İyâd b. Musa b. İyâd el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. thk. Amir el-Cezzâr. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1425/2004.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir. *el-Mevâhibu'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-muhammediyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-tevfîkiyye, t.y.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Kahire: Mektebetü't-Tevfîkiyye, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfîş. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-mısriyye, 1384/1964.
- Merâkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Musa b. Numan el-Müzâlî. *Misbâhu'z-zalâm fi'l-müstağîsîn bi hayri'l-enâm*. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.
- Mirdâvî, Ebu'l-Hasan Alâuddîn Ali b. Süleyman ed-Dımaşkî. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâit' -türâsî'l-arabî, t.y.

- Mükâtil b. Süleyman b. Beşîr Ebu'l-Hasan el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mükâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâs, 1423.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. 3. Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Ezkâr*. thk. Abdulkadir Arnavut. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1414/1994.
- Sarıkaya, Berat. "İnsan Allah İletişimi ve Tevessül". *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Ocak 2014): 114-136.
- Suyutî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir. *el-Leâliü'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevdû'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.
- Sübkî, Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfî b. Ali eş-Şâfiî. *Şifâu's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1971.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *ed-Dürü'n-nezîd fi ihlâs-ı kelimetit-tevhîd*. thk. Ebû Abdillâh el-Halebî. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.
- Şevkânî. *Tuhfetü'z-zâkirîn bi uddeti'l-husni'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1984.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. İvâdillâh b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, t.s.
- Taberânî. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberânî. *el-Mu'cemu's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr, 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-islâmî, 1405/1985.
- Taberî. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Ali Şeyrî. 40 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hidâye, 1994.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf b. Ahmed el-Mâlikî.
Şerhu'z-Zürkânî ale'l- Mevâhibi'l-ledünniyye. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-
ilmiyye, 1417/1996.

Abdulvehhab, Gözün. "İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım".
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13 (2018): 15-42.

